

व्यावसायिक नाटके, उत्तम रंजन करतात, त्या त्या वेळच्या मराठी प्रेक्षकांचे उद्बोधनही करतात. पण ही नाटके जीवनातल्या खऱ्याखऱ्या समस्यांना भिडण्याऐवजी आपल्या प्रेक्षकांना रुचेल तेवढा समस्येचा आभास निर्माण करतात ही खरी दलित रंगभूमीची व्यावसायिक रंगभूमी बद्दल तक्रार होती. प्रायोगिक रंगभूमीने समस्यांना हात घातला. पण मध्यमवर्गीयांपुरत्या सीमित प्रश्नांनाच सामोरे जाणे पसंत केले. पण भूमिका मात्र, हे तमाम मराठी माणसाचे चित्रण करणारे नाटक आहे अशी घेतली. याहीविरुद्ध दलित रंगभूमीने आक्षेप घेतला. नट, निर्माता, दिग्दर्शक आणि प्रेक्षक या सर्वच स्तरांवर मध्यवर्गीय अभिजनवर्गच या रंगभूमीवर वावरत राहिला हा तिसरा आक्षेप दलित रंगभूमीने घेतला. १९६० नंतर विविध रेषांवरील सामाजिक स्तर नव्या जाणीवेनं जागृत झाले पण त्यांचे चित्रण मात्र मराठी रंगभूमीवर आले नाही असे या तक्रारीचे स्वरूप होते. आयु.भि.शि.शिंदे यांनी 'काळोखाच्या गर्भात' हे नाटक लिहून प्रथमच गावकुसाबाहेरचे दाहक वास्तव मराठी रंगभूमीवर आणले. दलित रंगभूमीचे निराळेपण आशयात्मक आहे, जीवनातील प्रश्नांकडे पहाण्याच्या आगळ्या वेगळ्या जीवनादृष्टीत आहे असे दलित रंगभूमीचे अथवा चळवळीच्या रंगभूमीचे प्रतिपादन होते. याचा अर्थ दलित रंगभूमीची चळवळ मराठी रंगभूमीच्या मर्यादांविरुद्ध होती. दलित रंगभूमी आणि मध्यवर्ती रंगभूमी यातील ही भेदरेषा लक्षात घेतली, म्हणजे दलित रंगभूमी आणि मध्यवर्ती मराठी रंगभूमीचे नाते समजून घेता येते. तेव्हा दलित रंगभूमीच्या प्रवाहातील लेखकाला अध्यक्षपद देऊन सन्मानित केले म्हणजे दलित रंगभूमीची चळवळ संपेल का ? कुणा एखाद्या लेखकाला मानसन्मान मिळावा यासाठी ही चळवळ सुरुच झाली नव्हती. मग असा मानसन्मान मिळाला तर ती चळवळ संपेल असं गृहीत धरणं हेच मुळी चूक आहे. मग नाट्य व्यवहारात असं घडलं तर त्याचे काय परिणाम होतात ? आपण परस्परांना समजून घेण्याचा आरंभ तरी करू असा संदेश हे अध्यक्षपद देतं असं मला वाटतं. म्हणून हे अध्यक्षपद एखाद्या चळवळीशी द्रोह नसून एका नव्या आरंभाचं टिकाण आहे असं मी मानतो आणि हे असले आरंभ मराठी रंगभूमीच्या एकूण समृद्धीसाठी केव्हा ना केव्हा तरी व्हायला हवेत असं मी मानतो.

मित्र हो, या नंतर मी नाट्यलेखन व्यवहाराकडे वळतो. इथून पुढचे सर्व विवेचन माझ्या निरीक्षणावर आधारलेले आहे. त्यामुळं माझ्या निरीक्षणाला माझ्या सीमित अनुभवाच्या मर्यादा आहेत याचीही मला जाणीव आहे. तरी पण चळवळीतला लेखक या नात्याने मला माझी निरीक्षण नोंदवायची आहेत.

नाट्यलेखनाची कधी सामग्री म्हणजे लेखकाचे आकलन आणि अवलोकन. आपल्या सभोवती घडणाऱ्या घटनांचे, वास्तवाचे लेखक आपल्या कुवतीप्रमाणे आकलन अवलोकन करतो. पण सर्वच घटना आणि त्याला जाणवलेले सगळेच वास्तव त्याच्या आकलन अवलोकनाचा विषय होत नसते. त्याला त्याच्या दृष्टीने